

Олена Климентова

**ПОВТОР ЯК ЗАСІБ ВЕРБАЛЬНОЇ СУГЕСТІЇ
В САКРАЛЬНИХ ТЕКСТАХ УПЦ**

У статті проаналізовано повтор як засіб вербальної сугестії в сакральних текстах Української Православної Церкви, розглянуто не досліджені раніше аспекти українських релігійних текстів. У статті ретроспективно представлено повтор на різних базових рівнях текстів впливу.

Ключові слова: повтор, вербальна сугестія, сакральний текст, Українська Православна Церква

Елена Климентова

Повтор как средство вербальной суггестии в сакральных текстах УПЦ

В статье анализируется повтор как средство вербальной суггестии в сакральных текстах Украинской Православной Церкви. Рассматриваются не исследованные ранее аспекты украинских религиозных текстов. В статье ретроспективно представлен повтор на разных базовых уровнях текстов влияния.

Ключевые слова: повтор, вербальная суггестия, сакральный текст, Украинская Православная Церковь

Olena Klymentova

A repetition as a means of verbal suggestion in the UOC'S sacral texts

The article analyzes a repetition as a means of verbal suggestion in the sacral texts of the Ukrainian Orthodox Church. It is discovered not analysed before aspects of Ukrainian religious texts. The retrospective review on the using of a repetition on the different basic stages of texts influencing is in the article .

Key words: repetition, verbal suggestion, sacral text, Ukrainian Orthodox Church

Слов'янське православ'я, з одного боку, було закорінене в грецьку літературну традицію, а з іншого – уже мало досвід церковнослов'янських перекладів, тому найбільш актуальним для українських богословів було завдання зберегти зв'язок із першоджерелом, знайшовши народномовний матеріал для відтворення біблійної поезії та прози, значною мірою вже опрацьованих літературою античності, й продовжити справу братів Кирила і Мефодія та їх славетних учнів. Відомо, що з метою поширення священних текстів, написаних грецькою мовою, антична квантитативна версифікаційна система пропагувалась у братських школах ще до заснування Києво-Могилянської колегії. Реагуючи на таке соціальне замовлення, граматики „Адельфотес” (1591 р., Львів) уже містила розділ „Про просодію”. У свою чергу, і Л.Зизанія у „Граматиці словенской” (1596 р., Вільно) теорії віршування присвятив розділи „О метрѣ і рифмѣ”, „О іамвическом метрѣ”, „О ироическом метрѣ”, „О елегіическом метрѣ”. Про різні віршові розміри писав і М.Смотрицький у своїй „Граматиці” (1619 р.). Він створив власну систему слов'янського віршування, яка враховувала особливості короткого і довгого складів й могла замінити силабічну систему античною квантитативною. Його граматичні ідеї мали своїх прихильників у Сербії, Болгарії, Румунії, вивчались у Московській слов'яно-греко-латинській академії, проте, в цілому, намагання штучно перенести у східнослов'янські мови квантитативну версифікаційну систему античності не мали успіху, бо природа цих мов дуже відрізнялась від будови класичних мов. На думку сучасних дослідників пам'яток давньої літератури, питання розрізнення довгих і коротких голосних, починаючи з XIV ст., уже було суто академічним, бо відмінностей при вимові греки вже не дотримувались. Через це спроби передати грецькі гекзаметри слов'янськими мовами за цим принципом були приречені, більше шансів залишали намагання утримати дух першоджерела, зберігаючи кількість складів у стопі. Г.М. Прохоров критично оцінив експерименти Максима Грека у XVI ст. і Мелетія Смотрицького на початку XVII ст., вказавши, що без будь-якого розрізнення ті самі голосні у них грали роль то довгих, то коротких залежно від позиції [12, с. 39]. Українські перекладачі сакральних текстів

змушені були відмовитись від автоматичного перенесення значної частини поетичного арсеналу першоджерел й, порушуючи недоторканність біблійного тексту у масоретському розумінні, прокладали власні шляхи у відтворенні сакральних істин. Підходи до перекладу сакральних текстів значною мірою були вироблені богословами завдяки їх знайомству з першоджерелами, проте актуальні завдання, пов'язані з адаптацією текстів до національної мови, творчо напрацьовувались і, у свою чергу, ставали вагомим внеском у національну літературну традицію, поширюючись як на духовні, так і світські поетичні й прозові твори. Не всі україномовні переклади визнаються УПЦ канонічними [7]. На сьогодні останнім у часі є переклад Патріарха Філарета, здійснений за Біблією російською мовою, яка була перекладена з єврейської та грецької мов у другій половині 19 ст. Навіть канонічні переклади повною мірою є літературним продуктом свого часу, який відбиває унікальну атмосферу своєї появи, має свою аудиторію, спирається на певний український правопис. Тому з позицій сугестивних підходів вони однаково далекі від першоджерела стосовно механізмів впливу, зокрема на фонологічному рівні реалізації, які, на нашу думку, утримуються особливою манерою виконання – не на вербальному рівні, приміром у літургійних текстах, а в ритмічних патернах, збережених церковною музикою. В інших видах текстів ці механізми через неможливість їх автоматичного перенесення з першоджерела були значною мірою вироблені вітчизняними богословами упродовж тривалого періоду побутування біблійних текстів. Звичайно, на вищих операційних рівнях сугестивної дії – лексико-семантичному, морфологічному, синтаксичному, текстологічному, талановитим перекладачам у межах богословської традиції вдалося зберегти більше чинників ефективного вербального впливу, які продовжують утримувати сакральний потенціал.

Різноманітні повтори (ітеративність), що є наскрізним прийомом, який застосовується на всіх рівнях сакральної біблійної герменевтики, за цих умов набули нового значення і як поетичний засіб зазнали урізноманітнення та розвитку. „Ітеративність значною мірою визначила поетичну систему давньоруської книжності: як перекладної (стихири, канони, акафісти), так і оригінальної („плетення слів” в агіографії, побутові псалми та канти)” [3, с. 162]. Як ритмоорганізуючий та смислотвірний принцип, що грає важливу роль у герменевтиці тексту, вона представлена і в сучасних перекладних україномовних сакральних джерелах. Вони рясніють численними і різноманітними повторами на всіх рівнях текстової структури і мають різне функціональне навантаження.

Підбору слів завжди приділялась велика увага з боку перекладачів Святого Письма. Відповідно до рекомендацій теоретиків риторики та красномовства, що ґрунтувались переважно на аналізі богословських та філософських праць, доречність того чи іншого слова в тексті пов'язувалась насамперед із зрозумілістю, однозначністю сприйняття. Також рекомендувалося дбати, щоб слова „були чарівними, образними, милозвучними, приємними, вагомими. Чарівні і образні слова мають зрозуміле значення; вони ніколи не сумнівні, двозначні чи неясні. Це слова, що надаються розумові зображенням блискучих речей, як світла, сонця, зір, ясної погоди, блиску металів, прикраси одягу, будівель, пишних тріумфів, або ще й таких, що своє переносне значення беруть від гарних витончених речей, що відсвіжують очі та думку. Треба уникати простих і грубих слів, що означають щось гидке” [11, с. 257]. Тому в сакральних текстах, як богослужбових, так і розрахованих на самостійне прочитання, усне проповідування, високочастотним є повторення певних морфем, що утримують згадані лексичні значення. Наприклад, 11-ий ікос „Акафіста Благовіщення Пресвятої Богородиці” містить наступний ланцюг: *світлоносну, свічку, засвічуючи, світло, освітлюючи, світило, Світла, освітлює, багатосвітлою, просвітою* [1, с. 73]. З позиції сугестивних підходів, такі лексичні

побудови формують довіру до інформативного повідомлення завдяки його естетичній привабливості, позитивній асоціативності. Довіра, у свою чергу, нейтралізує критицизм сприйняття, сприяє формуванню позитивної установки.

На фонологічному рівні милозвучність і витонченість, на думку Ф.Прокоповича, досягається повторами у словах голосних *a, o, y*. Цікаво, що однакості у питанні оптимального щодо ефективного впливу на слухача і читача та естетичних вимог, використання голосних і приголосних у тексті серед теоретиків не було. Приміром, Й. Кононович-Горбацький – автор риторичного курсу „Orator Mohileamus” (1636 р.) вважав повторення того самого звука (асонанси, консонанси) недоліком. Натомість давні греки алітерацію поцінювали за достоїнство [9, с.42]. Поверхове дослідження українських літургійних молитов в цілому продемонструвало тяжіння до частовживаності слів насамперед із голосними *a, o, i, u*. Наприклад, Молитва Господня: а - 43, о - 22, і - 22, е - 19, и - 16, у - 8 разів; Молитва до Святого Духа: а - 14, о - 6, і - 11, е - 11, и - 15, у - 8 разів, Мале славослів'я: а - 7, о - 3, і - 10, е - 0, и - 3, у - 4 разів, Трисвяте: а - 4, о - 2, і - 1, е - 3, и - 6, у - 1 разів, Молитва Оптинських старців: а - 46, о - 49, і - 35, е - 42, и - 39, у - 24 разів, Символ віри: а - 7, о - 3, і - 10, е - 0, и - 3, у - 4, Молитва св. Макарія до Пресвятої Тройці: а - 41, о - 43, і - 44, е - 21, и - 28, у - 15 разів тощо [10]. На нашу думку, в літургійних текстах милозвучність підтримується насамперед мелодійними канонами.

Особлива роль ключових слів вже давно вивчається дослідниками сугестії. У рекомендаціях богословів багаторазове повторення підметів і присудків або інших членів речення, що наділялись особливим значенням як ключові слова, поцінювалось як бажане. Вочевидь, що ключові слова в сакральному тексті грають ту саму роль, що й при вербальному гіпнозі. Вони витісняють уже записані в пам'яті смисли і займають їхні позиції, аналогічно до того як при гіпнозі нав'язуються відчуття, покликані виштовхнути стимули, які надходять із зовнішнього середовища: „Шлунок приймає у себе всяку їжу, але їжа за їжу краща: як гортань відрізняє їжу з дичини, так розумне серце – слова неправдиві” [2, с. 719].

Повторюється не обов'язково те саме слово, його семантичне наповнення підтримують деривати, що не заважає сугестивному впливу й формуванню сакрального повідомлення. Цей прийом близький до морфемних повторів, але здійснюється на іншому операційному рівні. Наприклад, у Молитві св. Іоана Дамаскіна ключовим є слово *Чоловіколюбче* як звертання до Бога, марковане початковою позицією у тексті. У середній частині молитви воно підтримується словами „я недостойний чоловіколюбства твого”. Прохання „але яви чоловіколюбство” своє маркується дискретною кінцівкою тексту, бо відбувається зміна умов читання вечірньої молитви. Перед тим, як лягти у постіль, знову проголошується прохання: „...будь заступником душі моєї...як Чоловіколюбний” [10, с. 44-45].

Актуалізація повторюваних ключових слів зазвичай реалізується у прийомі поширення, коли пропонується їх сугестивно мотивоване визначення, власне, закладаються лише потрібні смисли й ігноруються інші. Наприклад, як у Молитві в час недуги: „Господи Ісусе, Сину Божий, Милосердний Зицелителю душ і тіл наших, Не відкинь, Милосердний, і мене немічного, це дає мені надію звернутися до тебе, Милосердний Господи, дай мені силу славити Тебе Єдиного і Милосердного...” [10, с. 78-79]. У такий спосіб, з позицій сугестії, здійснюється впорядкування потоку інформації, коли пропускаються одні інформаційні сигнали і блокуються інші. Сугестивно ефективним є поширення повторюваних темо-ремічних конструктів. Тема як компонент актуального членування інформаційного повідомлення представлена підметом або іншим членом речення, часто поширюється визначеннями, а рема – перерахуваннями. Дуже активно цей прийом використовується у біблійних притчах. Наприклад, поширення

підмета: „Син мудрий радує батька, а син нерозумний – засмучення для його матері” [2, с. 646], „Вуста праведника – джерело життя, вуста ж беззаконних загородить насильство” [2, с. 646]. Цей риторичний прийом наближається до ампліфікації (за термінологією Фабія Квінтіліана) порівняння, в якій за повторюваною частиною йде протилежна за змістом, порівняно із вищенаведеною. Сугестивно така фігура, що переважно забезпечує тактику переконання і формування установки, звужує вибір до жорсткої альтернативи. У свою чергу, набори чітко визначених морально-етичних установок вибудовують світоглядні принципи, за якими стоять відповідні поведінкові реакції.

В „Акафісті Господу Ісусу Христу” маємо поширення присудка „ промовив, взиваючи” аж 13-ма розгорнутими перерахуваннями: „Ісусе пречудний, ангелів дивування; Ісусе всесильний, праотців спасіння. Ісусе пресолодкий...Ісусе преславний...Ісусе прелюбий...” тощо. Дієслово *взивати* у ролі присудка повторюється 7 разів, його лексичне значення підтримується синонімами: *співати, промовляти, виголошувати, славити* [1, с. 37-38]. Наведені особливості є типовими для акафіста. Поширення предикатів, зазвичай, наділяється комплексними функціями. Це може бути специфічне ритмотворення, при якому після кожного аргумента-перерахування робиться невеличка пауза з метою усвідомлення і закріплення інформації. До речі, і композиційно на сторінці такі перерахування групуються окремими блоками. Повторювані предикати можуть прибирати імперативну форму, що часто має місце у різножанрових сакральних текстах. Наприклад, псалом 150: „Хвалить Бога в святых Його, хвалить Його в утвердженні сили Його” [2, с. 640] містить 11-разове повторення імперативної форми. Подібні сугестивні механізми вербального впливу наближаються до гіпнотичних практик жорсткого кодування, мета яких – перепрограмування. Зважаючи на сугестивне музичне підкріплення псаломного співу, групове ритмічне дихання виконавців, що сприяє швидкому встановленню рапорту, вербальні механізми та інші чинники сугестивного впливу (приміщення церкви, освітлення, ікони, пахощі тощо) поява станів зміненої свідомості стає прогнозованим процесом.

Важливим у сакральному тексті є розташування темо-ремічних конструктів. Найкращими вважались початкова або кінцева позиції в інформаційному повідомленні, яке не повинно бути довшим за таке, що при читанні схоплюється одним поглядом. Таке дискретне маркування початку чи кінця речення могло виступати і кодуєчим принципом, що дозволяв утаємниченим швидко виокремлювати сакральне повідомлення серед інформаційного шуму. Цікаво, що сучасні дослідники потверджують інтуїтивні інсайти авторів сакральних текстів. Зокрема, обговорюється вірогідність наявності особливого механізму, представленого як на рівні речення, так і тексту в цілому, в компетенцію якого входить поділ висловлювання на емоційно-оцінний (маркований) і „диктальний” (нейтральний) блоки та їхнє розташування у певному порядку. Маркована частина найчастіше розташована на початку або у кінці висловлювання, а нейтральний блок – усередині [4, с. 94].

У ритмізованих текстах, наприклад ікосах, повторювані клаузули радше маркують ключові слова сакрального повідомлення, аніж створюють ритм. Приміром, в „Акафісті Страстям Христовим” вибудовується наступна послідовність: *Ісусе про нас благозволів, прийшов, державу смерті зруйнував, нас обожнив, світ відкупив* [1, с. 49-50]. Серед доречних засобів впливу на емоційну сферу пропонувались повтори слова чи речення (його частини), що мають вимовлятися (читатися) з притиском – ампліфікація з метою збільшення вагомості даної інформації, виділення її на тлі певного контексту. Оздоблення ключових слів повторюваними клаузулами, маркування їх кінцевою позицією, особлива

повторювана інтонаційна модель якраз і створюють необхідні умови для їх сугестивного впливу.

Різновидом творчого ставлення до повтору є використання тавтологічних паралелізмів, що можуть виступати оксиморонами: *Невісто Неневісна, побачило неприступного Бога як доступну для всіх людину, сліпих прозріння, кульгавих ходіння* тощо. Нестандартність образного смислу, закладена в оксимороні, ефективно зупиняє інформаційний потік й концентрує на собі увагу, включає творчу уяву, що сприяє сугестії.

Ампліфікація нагромадження на синтаксичному операційному рівні може прибирати форми переліку, утвореного повторенням однотипних синтаксичних одиниць – запитань, окличних речень, вигуків, прокльонів тощо, які посилюють не смисли, а власне емоцію, оформлену певною інтонацією: „*Нехай звеселиться духовний Ізраїль..., сини Сиону нехай возрадуються...Нехай хвалять ім'я Його...*” [2, с. 640] – піднесеність хайретизмів у псалмах, „*...доки, невігласи, будете любити нецтво? доки буйні будуть тішитися буйством? доки нерозумні будуть ненавидіти знання?*” [2, с. 641] – гнів у притчі, „*Чому ви хочете бути останніми в поверненні царя в дім його?*” ...” [2, с. 332] – подив у книзі 2 Царств тощо. В акафістах багаторазове „*Радуйся...*”, вірогідно, є відлунням давнього псалмічного звучання, залишковим спадком поетично-музичного синтезу сакрального першоджерела.

Повтор часто представлений як композиційний прийом, що апелює до певного священного символу. Це може бути сакральне число: „*І привели сім тельців і сім баранів, і сім агнів і сім козлів...*” [2, с. 462]; ритуальна дія: „*І закололи тельців...і окропили жертovníк, і закололи баранів, і окропили кров'ю жертovníк; і закололи агнів, і окропили кров'ю жертovníк*” [2, с. 462]; містична форма, наприклад, акафіст композиційно апелює до кола: після тринадцятого (непарного) кондаку, що повторюється тричі, знову співається перший ікос і перший кондак – коло замикається, а потім виголошуються заключні молитви. Чинником ефективної сугестії є містичне наповнення таких риторичних прийомів. Функціонально подібні повтори грають ритмоорганізаційну роль, повторювані слова є ключовими. Через ритм, у розумінні античних авторів, сприйнятому і вітчизняними богословами, можна відтворити набір певних естетичних, часових і просторових особливостей, як, приміром, заокругленість, завершеність, задалегідь встановлене обмеження тощо. Звичайно, ці особливості можуть наділятися сакральним змістом і робити свій важливий внесок у герменевтику тексту. Так, у Діонісія Ареопагіта є міркування про важливість тяжіння до просторових форм тому, що вони формують певний стан душі: коло надає стійкості, відсторонює від зовнішніх стимулів і дозволяє зосередитись у собі й врешті-решт приводить до Прекрасного і Добра, котре „*перевищує усе суще, є єдиним, безначальним і безкінечним*”; спіраль з'являється, коли душа співпрацює із Божественним знанням „*словесно и изъяснительно*”, ніби змішаними і перехідними енергіями; пряма – це повернення до своїх начал, після руйнування розклад на першоелементи [5, с. 113-115]. Такі засоби творення ритму, пов'язані із сакральною асоціативністю, резонансно посилюють звуко-ритмічний патерн, що є важливим механізмом впливу на фонологічному рівні.

До таких засобів належить і постійне повторення у біблійному тексті сполучників *і, або, бо* та ін., що не тільки організують ритм, а й забезпечують інтонацію перерахування, послідовності, накопичення тощо, яка, з позиції сугестивних підходів, грає роль фактора вагомості та достовірності: коли компонентів багато, така інформація викликає довіру: „*І стали жертвувати начальники родин і начальники колін Ізраїлевих, і начальники тисяч і сотень, і начальники над маєтками царя. І дали на спорудження дому Божого...*” [2, с. 434].

Правила виконання ритмізованих текстів вимагають кількаразового повторення або тексту в цілому (молитва читається 3, 5...12 разів), або його частин (приміром, в акафісті, на літургії тощо).

Отже, повтор у сакральних текстах УПЦ є наскрізним принципом текстової організації. Він грає важливу роль у творенні вербальних механізмів сугестивного впливу. Унікальність його використання в сакральних текстах мотивується участю у вирішенні комплексу специфічних завдань, пов'язаних із процесом латентного встановлення рапорту, формування психологічної установки, переконань, світоглядних принципів та відповідних поведінкових реакцій. Технології вербального впливу з використанням повторюваних конструктів на різних рівнях текстової організації можуть реалізуватись через акцентовано-логічні, імперативні, ексцитативні, альтернативні акції. Вони наближаються до гіпнотичних практик різних ступенів входження у стани зміненої свідомості. Повтори мають потужний сугестивний потенціал, що робить їх ефективним засобом впливу у найрізноманітніших сферах комунікації.

Література

1. Акафістник. – К. : Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2007. – Т.1. – 336 с.
2. Біблія. Книги Священного Писання Старого та Нового Завіту / в укр. пер.– К. : Видання Київської Патріархії УПЦ Київського Патріархату, 2009. – 1416 с.
3. Верещагин Е.М. Как читать Священное Писание. В помощь православному читателю Библии / Е.М.Верещагин. – М.: Эксмо, 2008. – 320 с.
4. Гак В.Г. Эмоции и оценки в структуре высказывания и текста // Вестник Московского университета. Сер. 9 : Филология, 1997. – № 3. – С. 87–95.
5. Дионисий Ареопагит. О божественных именах. О мистическом богословии / пер. с греч. – СПб. : Глаголь, 1995. – XXIII, 370 с.
6. Житецький І.П. О переводахъ Евангелія на малорусскій языкъ // Известія. – 1906. – Кн. 4.
7. Жукалюк М., Степовик Д. Коротка історія перекладів Біблії українською мовою / М. Жукалюк, Д. Степовик. – К. : Українське Біблійне Товариство, 2003. – 176 с.
8. Історія релігії в Україні : Т.2. Українське православ'я / за ред. проф. П. Яроцького. – К., 1997. – 460 с.
9. Маслюк В.П. Латиномовні поетики і риторики XVII – першої половини XVIII ст. та їх роль у розвитку теорії літератури на Україні. – К. : Наук. думка, 1983. – 235 с.
10. Молитовник.– К. : Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2009. – 507 с.
11. Прокопович Ф. Філософські твори в 3-х томах / пер. з лат.– К. : Наук. думка, 1979. – Т. 1. – 512 с.
12. Прохоров Г.М. Памятники переводной и русской литературы XIV – XV веков. – Л. : Наука, 1987. – 295 с.